

Електронне наукове фахове видання "Державне управління: удосконалення та розвиток" включено до переліку наукових фахових видань України з питань державного управління (Наказ Міністерства освіти і науки України від 22.12.2016 № 1604)

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ
удосконалення та розвиток

№ 5, 2012 Назад Головна

УДК 351.72

*В. В. Даценко,
к. е. н., Дніпропетровська державна фінансова академія
Н. І. Шевченко,
к. держ. упр., Дніпропетровська державна фінансова академія*

ГАРАНТУВАННЯ ФІНАСОВОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Визначено поняття фінансової безпеки держави, фактори впливу, проаналізовано фінансові активи ринку фінансових послуг, динаміку державного боргу та частку внутрішньої та зовнішньої державної заборгованість в його структурі.

Ключові слова: фінансова безпека, дефіцит бюджету, зовнішній державний борг.

Определено понятие финансовой безопасности государства, факторы влияния, проанализированы финансовые активы на рынке финансовых услуг, динамику государственного долга и часть внутренней и внешней государственной задолженности в его структуре.

Ключевые слова: финансовая безопасность, дефицит бюджета, внешний государственный долг.

The concept of financial security, influence, analyzed financial assets financial services market, the dynamics of public debt and the share of domestic and foreign public debt in its structure.

Keywords: financial security, the budget deficit, the external debt.

Постановка проблеми. Незважаючи на велику кількість наукових праць у сфері фінансової безпеки держави, залишаються мало дослідженими визначення категорії «фінансова безпека», її місце в умовах глобалізації, структура зовнішнього боргу України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні та практичні аспекти фінансової безпеки держави досліджували В. Геєць, Б.Кваснюк, О. Барановський, Я. Жаліло, М.Х.Корецький, З.О.Луцишин В. Мунтіян, М. Єрмошенко, А. Сухоруков, О. Ладюк, А.Спіфанов, В. Шлемко, І. Білько, В. Олейников, Б. Губський, О. Ревак, К. Горячева, З. Варналій, Г. Пастернак-Таранушенко, С. Кульпінський та інші. Практична значущість, необхідність проведення комплексного аналізу проблем забезпечення фінансової безпеки держави, відсутність відпрацьованого механізму, розгорнутої оцінки та практичних рекомендацій її забезпечення вказують на необхідність подальшого дослідження.

Постановка завдання. Розглянуто поняття фінансової безпеки держави, поточний стан державного боргу України та внутрішню заборгованість держави, проведено аналіз структури зовнішнього боргу держави та подано пропозиції щодо забезпечення належної фінансової безпеки країни.

Виклад основного матеріалу дослідження. В сучасних умовах розвитку суспільства особливу роль відіграє система безпеки держави, а саме – фінансової, як базової економічної безпеки країни в цілому. Це зумовлено посиленням фінансової глобалізації, послабленням державного контролю за розвитком грошово-кредитних відносин, лібералізацією зовнішньоекономічних зв'язків, особливо підвищенням значення валютних відносин та зростанням міжнародної мобільності капіталу і посиленням впливу валютної сфери на процеси, що відбуваються в сучасному секторі економіки.

Забезпечення фінансової безпеки держави особливо актуально для країн, в яких система державних фінансів не є досить стійкою.

Над визначенням поняття «фінансова безпека» працюють видатні науковці держави. Так, Геєць В., Кваснюк Б. розглядають фінансову безпеку як «...захищеність фінансових інтересів суб'єктів господарювання на усіх рівнях фінансових відносин, забезпеченість домашніх господарств, підприємств, організацій і установ, регіонів, галузей, секторів економіки, держави фінансовими ресурсами, достатніми для задоволення їх потреб і виконання існуючих зобов'язань» [2].

Барановський О.І. дає наступне визначення «...важлива складова частина економічної безпеки держави, що базується на незалежності, ефективності і конкурентоспроможності фінансово-кредитної сфери України, яка відображається через систему критеріїв і показників її стану, що характеризують збалансованість фінансів, достатню ліквідність активів і наявність необхідних грошових і золото-валютних резервів; ступінь захищеності фінансових інтересів на усіх рівнях фінансових відносин; стан фінансових потоків в економіці, що характеризується збалансованістю і наявністю апробованих механізмів регулювання і саморегулювання...»[1].

Єрмошенко М.М. розглядає фінансову безпеку держави як «...такий стан фінансово-кредитної сфери, який характеризується збалансованістю і якістю системної сукупності фінансових інструментів, технологій та послуг, стійкістю до внутрішніх і зовнішніх негативних чинників (загроз), здатністю цієї сфери забезпечувати захист національних фінансових інтересів, достатні обсяги фінансових ресурсів для всіх суб'єктів господарювання й населення в цілому – ефективне функціонування національної економічної системи і соціальний розвиток» [3].

Сухоруков А.І., Ладюк О.Д. дають таке трактування фінансовій безпеці держави «...захищеність інтересів держави у фінансовій сфері, або такий стан бюджетної, податкової та грошово-кредитної систем, який гарантує здатність держави ефективно формувати, зберігати від надмірного знецінення та раціонально використовувати фінансові ресурси країни для забезпечення соціально-економічного розвитку та обслуговування фінансових зобов'язань» [11].

С.Кульпінський пропонує використовувати поняття «фінансова безпека» як комплекс дій для досягнення, а саме «здійснення цілеспрямованого комплексу заходів щодо фіскальної та монетарної політик з метою досягнення стабільності фінансової системи та створення сприятливого інвестиційного клімату» [6].

Згідно з розробленою Концепцією фінансової безпеки під фінансовою безпекою пропонується визначати «як складову економічної безпеки, що характеризує стан захищеності життєво важливих інтересів держави, регіонів, підприємницьких структур і громадян у фінансовій сфері від впливу широкого переліку негативних факторів (загроз)»[5].

На нашу думку, під фінансовою безпекою держави слід розуміти такий стан бюджетної, боргової, грошово-кредитної, банківської, валютної систем економіки країни, страхового та фондового ринків, який характеризується стійкістю до внутрішніх і зовнішніх негативних загроз; достатністю та ефективним розподілом фінансових ресурсів держави, здатністю гарантувати ефективне функціонування та розвиток національної економічної системи.

Основною метою фінансової безпеки держави є постійне підтримання такого стану фінансово-кредитної сфери, який характеризується збалансованістю, стійкістю до внутрішніх і зовнішніх негативних впливів, здатністю цієї сфери забезпечувати ефективне функціонування економіки сфери країни та її економічне зростання. Здатність держави самостійно здійснювати фінансово-економічну політику відповідно до власних національних інтересів лежить в основі фінансової безпеки держави.

Фінансова безпека є складною багаторівневою системою, яку утворюють ряд підсистем, кожна з яких має власну структуру і характер розвитку. Система фінансової безпеки держави включає бюджетну, валютну, грошово-кредитну, боргову безпеки, безпеку страхового ринку та безпеку фондового ринку [8]. З огляду на це, забезпечення безпечного рівня функціонування фінансово-кредитної сфери можливе лише за умови розробки і реалізації обґрунтованої стратегії розвитку усіх сегментів вітчизняного фінансового ринку, проведення дієвої грошово-кредитної, валютної, бюджетної, боргової та інвестиційної політики, здійснення конкретних заходів щодо уникнення небезпеки грошового обігу, валютного ринку, бюджетної системи, державних запозичень, поліпшення інвестиційного клімату в Україні.

Фінансова безпека характеризує стан захищеності життєво важливих інтересів держави, регіонів, підприємницьких структур та громадян у фінансовій сфері від впливу широкого кола негативних чинників. Основними критеріями фінансової безпеки є достатність фінансових ресурсів, їх збалансованість та ліквідність, які уможливають нормальне існування та розвиток зазначених суб'єктів економічного життя.

Основними принципами мінімізації загроз та забезпечення інтересів фінансової безпеки є наступні.

- 1) формалізація загроз та інтересів;
- 2) наявність системи статистичних показників, які характеризують рівень загроз або рівень досягнення інтересів;
- 3) моніторинг кількісних характеристик загроз та інтересів фінансовій безпеці;
- 4) авторизація заходів щодо мінімізації загроз та забезпечення інтересів.

Необхідно також встановити, від яких чинників залежить ступінь фінансової безпеки держави. Це, в першу чергу безпека економічної системи, яка, має базуватись на експортних можливостях економіки; безпека інвестицій як для внутрішніх так і для зовнішніх вкладників; фактори міжнародного фінансового ринку, коливання попиту та пропозиції, розвиток світових фінансових ринків.

Найістотніші загрози фінансовій безпеці країни знаходяться у сфері грошово-кредитних відносин та банківської діяльності. Серйозні помилки у фінансовій та грошово-кредитній політиці спричинили фінансову кризу 1998 р. та 2008 р. Наслідками кризи 1998 р. стала девальвація гривні у 2,5 раза (з 1,9 до 5,2), а чисті втрати бюджету становили 7,6 млрд грн, валютні резерви зменшилися від 2,3 млрд. дол. до 761 млн. дол. США [9].

Державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг здійснює Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг (створена 23.11.11 р.)

Станом на кінець серпня 2012 року у Державному реєстрі фінансових установ налічується 2011 фінансових установи та 6623 відокремлених підрозділів фінансових установ (табл. 1)

Таблиця 1. Державний реєстр фінансових установ в Україні

Фінансові установи	Станом на 31.06.11р.	Станом на 31.06.12 р.	Відхилення показників 2012 року від 2011 року (+; -)
Страхові компанії	442	444	2
Кредитні установи, з них	691	697	6
кредитні спілки	613	614	1
інші кредитні установи	78	83	5
Ломбарди	456	463	7
Фінансові компанії	251	268	17
Довірчі товариства	2	2	0
Недержавні пенсійні фонди	96	97	1
Адміністратори НПФ	40	39	-1
Інші фінансові установи	1	1	0
Разом	1979	2011	32

Джерело: за даними Міністерства фінансів України [10]

Станом на 31.12.2011 р. активи фінансового ринку України становили 1134,2 млрд. грн. (рис. 1).

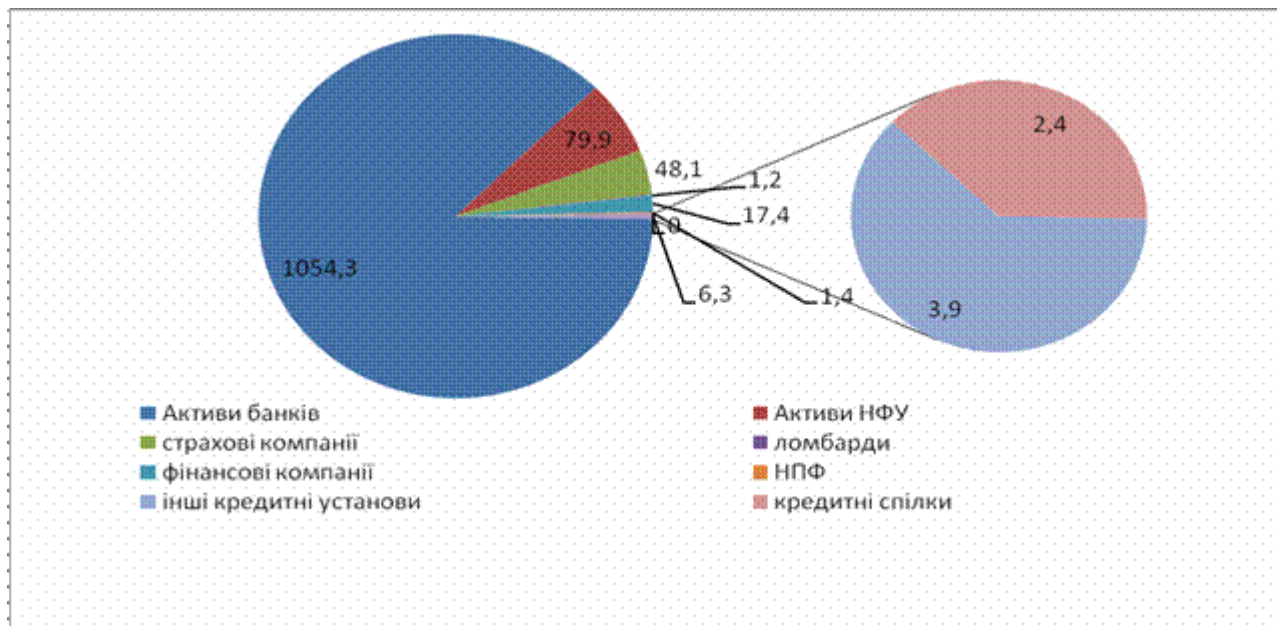

Рис. 1. Склад активів фінансового ринку України на 31.12.2011 р.

Джерело: за даними Міністерства фінансів України [10]

Активи НФУ все ще залишаються незначними у порівнянні з активами комерційних банків. Так, частка активів небанківського фінансового сектору у 2011 році склала 7%.

Інформацію щодо обсягів внутрішніх і зовнішніх боргів і витрат державного бюджету України на їх погашення та обслуговування надає Міністерство фінансів. Критерієм «безпе́чності» боргів є спроможність держави їх погашати та обслуговувати. З огляду на це, визначається порогове значення відношення боргів до ВВП. Обсяги державного боргу за 2002-2010 рр. подано на рис. 2.

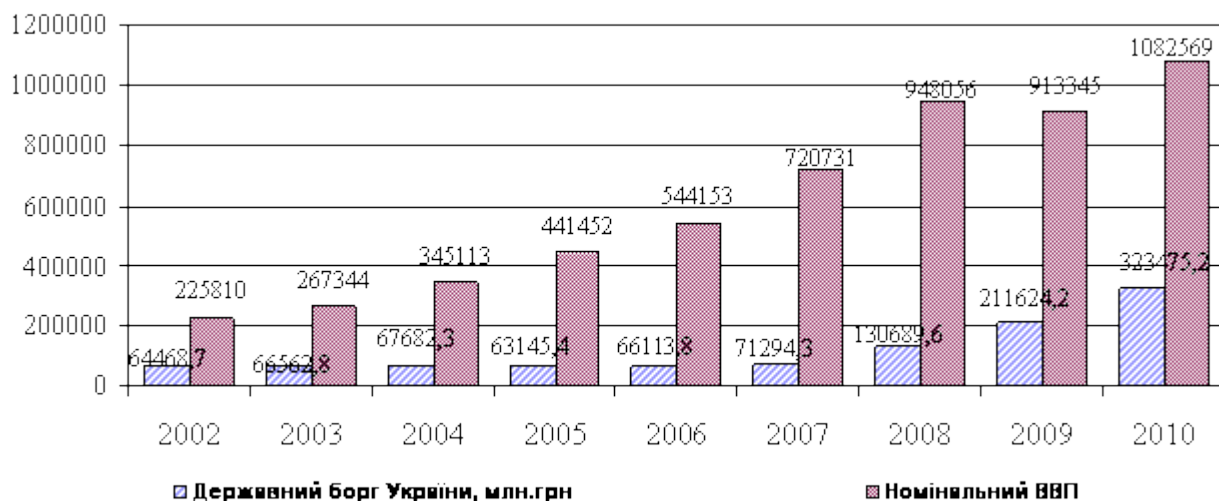

Рис. 2. Динаміка обсягів державного боргу та номінального ВВП України, 2002-2010 рр., млн.грн.

Джерело: за даними Державної служби статистики України [9].

У міжнародній практиці прийнято, що зовнішній державний борг «безпечний», якщо він не перевищує 60 % від ВВП. Україна наприкінці 2000-2001 рр. мала прями́й державний зовнішній борг на рівні 25,6 % та 20,7 %, а з урахуванням гарантованого державою зовнішнього боргу – відповідно, 33,1 % і 26,3 %. Саме через це (недостатні обсяги міжнародних резервів) «безпечний» рівень зовнішнього державного боргу не повинен перевищувати 30 %. В Україні він майже сягає зазначеної межі [9].

Державний внутрішній борг пов'язаний з фінансуванням витрат бюджету держави резидентами країни у національній грошовій одиниці, та не має вагомого негативного впливу на економіку країни як зовнішній державний борг, оскільки при сплаті боргу за внутрішніми позиками не відбувається вивіз іноземного капіталу за

кордон. Головним наслідком проведення політики запозичень на внутрішньому ринку є перерозподіл доходів всередині країни. Основною причиною використання фінансових ресурсів, залучених на внутрішньому ринку, є дефіцит бюджету. В умовах недостатнього наповнення дохідної частини бюджету, зростання рівня дефіциту бюджету, спостерігається значний ріст державної заборгованості, що з часом у разі продовження таких негативних тенденцій може загрожувати дефолтом.

Для оцінки рівня фінансової безпеки кожен дослідник обирає різноманітні оціночні фінансові індикатори-показники. Великий масив індикаторів фінансової безпеки, який дає змогу характеризувати її стан у статичній та динамічній, запропоновано М.М. Єрмошенком.

Зокрема, до них він відносить: показники реального й номінального валового внутрішнього продукту; індикатори бюджетного сектора; індикатори державного боргу; індикатори грошово-кредитного сектора; індикатори інфляції; індикатори інвестиційної сфери;

індикатори валютного ринку; індикатори банківської системи; індикатори фондового ринку;

індикатори страхового сектора.

Деяко відмінний підхід, який ґрунтується на стані забезпеченості держави та населення матеріальними, трудовими та фінансовими ресурсами запропоновано Г. Пастернак-Таранушенку. Для його визначення необхідно використовувати систему критичних обмежень (СКО), що складається із трьох синтезованих (узагальнених) показників-індикаторів, через значення яких можна здійснювати моніторинг (відстеження) стану (рівня) безпеки держави. Кожний із синтезованих показників має складатися з певної кількості простих показників, які збираються відповідними підрозділами Державного комітету статистики України, міністерств і відомств [7].

Більш системний підхід, на нашу думку, запропоновано О.І. Барановським, який виділив 8 структурних груп (підсистем) індикаторів фінансової безпеки, які, в наслідку, деталізував за допомогою значної кількості показників [1].

Але практичне застосування на законодавчому рівні отримав лише метод експертної оцінки, суть якого полягає у визначенні критеріїв та розрахунку інтегрального індексу економічної безпеки за Методикою розрахунку рівня економічної безпеки України.

За попередніми розрахунками Мінекономіки, інтегральний показник рівня економічної безпеки України у 2010 році зменшився на 1,6 в.п. відносно рівня 2009 року та на 5,3 в.п. відносно максимального докризового 2007 року і становив 59,6% оптимального значення (табл. 2).

Таблиця 2. Рівень економічної безпеки України, %

Значення	2006	2007	2008	2009	2010
Інтегральний показник рівня економічної безпеки Ieб < 50% - зона критичного стану безпеки; 50% < Ieб < 80% - зона небезпечного стану безпеки; 80% < Ieб < 100% - зона задовільного стану безпеки	64,50	65,44	65,06	61,16	59,6
Інтегральний показник макроекономічної безпеки	55,42	57,31	46,70	49,26	49,82
Інтегральний показник виробничої безпеки	66,84	69,04	69,92	49,19	54,62
Інтегральний показник фінансової безпеки	65,83	68,66	61,46	63,32	63,54
Інтегральний показник інвестиційної безпеки	81,83	81,10	78,51	63,61	65,43
Інтегральний показник зовнішньоекономічної безпеки	77,56	75,39	71,19	72,74	66,62
Інтегральний показник науково-технологічної безпеки	52,91	55,16	53,61	53,12	46,01
Інтегральний показник соціальної безпеки	68,23	75,02	75,60	75,14	74,83
Інтегральний показник демографічної безпеки	45,29	45,87	48,81	51,17	51,03
Інтегральний показник енергетичної безпеки	62,93	64,56	69,19	56,72	54,46
Інтегральний показник продовольчої безпеки	70,52	70,00	77,44	78,83	74,20

Джерело: розрахунки Мінекономіки [5].

У 2010р. у зоні критичного стану знаходилися дві складові економічної безпеки (макроекономічна та науково-технічна) з десяти. Так, в результаті падіння у 2010 році показника науково-технологічної безпеки на 7,1 в.п. (порівняно із рівнем 2009 року) до 46% вона вперше з моменту проведення відповідних спостережень (з 1996 року) опинилася у зоні критичного стану. Там же, не дивлячись на позитивну зміну порівняно із 2009 роком залишається і макроекономічна складова економічної безпеки, значення якої за підсумком 2010 року наблизилось до верхньої межі зони критичного стану. Також, майже на межі критичного стану знаходиться і демографічна безпека, значення якої зменшилося на 0,2 в.п. та становило 51% оптимального значення.

Рівень фінансової безпеки України за результатами 2010 року зріс на 1 відсотковий пункт до 63,5%. Комплексна оцінка рівня фінансової безпеки країни потребує глибокого аналізу основних тенденцій зміни явищ в економіці України та світу, які найбільше впливають на її стан.

Політика управління державним боргом є важливим компонентом здійснюваної фінансової політики та істотною складовою процесів макроекономічного регулювання. Стратегічною метою управління державним боргом є забезпечення необхідними обсягами ліквідних коштів загального державного управління та мінімізації витрат, пов'язаних з ризиками, погашенням та обслуговуванням державного боргу; створення передумов макроекономічної стабільності у коротко- та довготерміновому періодах. Основними засадами управління державним боргом є оптимізація структури державного боргу; мінімізація витрат на обслуговування державного боргу; мінімізація ризиків, пов'язаних із цим боргом; сприяння розвитку внутрішнього ринку державних запозичень.

Управління державним боргом здійснює Міністерство фінансів України, або за його дорученням та від імені інші організації та установи.

Управління державним боргом має за мету досягнення стабільного економічного розвитку, забезпечення необхідних темпів приросту ВВП та повної зайнятості, стримування інфляційних процесів, забезпечення фінансування соціальних програм, формування достатніх обсягів кредитних ресурсів для розвитку підприємницької діяльності, залучення необхідних обсягів іноземних інвестицій.

Для ефективного управління державним боргом потрібно дотримуватись таких принципів:

- безумовності – забезпечення режиму безумовного виконання державою всіх зобов'язань перед інвесторами і кредиторами, які держава, як позичальник, прийняла на себе під час укладання договору позики;
- зниження ризиків – розміщення і погашення позик таким чином, щоб максимально знизити вплив змін кон'юнктури світового ринку капіталів і спекулятивних тенденцій ринку цінних паперів на ринок державних зобов'язань;
- оптимальності структури – підтримання оптимальної структури боргових зобов'язань за термінами обіговості та погашення;
- зберігання фінансової незалежності – підтримка оптимальної структури боргових зобов'язань держави між інвесторами-резидентами й інвесторами-нерезидентами;
- прозорості – дотримання відкритості при випуску позик, забезпечення доступу міжнародних рейтингових агентств до достовірної інформації про економічний стан у державі для підтримки високої кредитної репутації і рейтингу держави-позичальника [11].

Стратегія фінансової безпеки має бути орієнтована на розробку і послідовне здійснення заходів щодо закріплення і розвитку позитивних процесів і подолання негативних тенденцій у сфері фінансових відносин та має включати:

- характеристику внутрішніх і зовнішніх загроз фінансовій безпеці на всіх рівнях їх виникнення;
- визначення критеріїв і параметрів, які характеризують національні інтереси у всьому розмаїтті фінансових відносин;
- формування фінансової, грошово-кредитної, валютної, бюджетної, податкової, митної, інвестиційної, цінової, банківської політики, а також інституційних перетворень і необхідних механізмів, що усувають або пом'якшують вплив факторів, що підривають фінансову стійкість господарюючих суб'єктів, регіону, галузі, сектора економіки, ринку, держави, суспільства в цілому;
- систему конкретних заходів, спрямованих на реалізацію намічених цілей, яка включає способи гарантування певного рівня фінансової безпеки.

У процесі управління державним боргом необхідно враховувати економічну та політичну ситуацію в державі, рівень інфляції, ділову активність суб'єктів підприємницької діяльності, ступінь ризику країни щодо неповернення боргу.

За запевненнями міністерства, Мінфіну та інших центральних органів виконавчої влади, вже розроблено законопроект «Про державний борг», в якому планується закріпити принципи і механізми управління держборгом.

В травні 2012 р. Кабінет міністрів України прийняв постанову «Про затвердження Середньострокової стратегії управління державним боргом на 2012 - 2014 роки» якою визначено цілі, завдання, заходи і цільові показники управління державним боргом [2].

Висновки. Основною метою політики у сфері фінансової безпеки має бути стабільний розвиток фінансової системи країни в напрямі нагромадження фінансових ресурсів для економічного розвитку та забезпечення її стійкості до потенційно негативного впливу вищенаведених зовнішніх і внутрішніх ризиків і загроз. стратегія формування і обслуговування ринку державних запозичень повинна базуватися на науково обґрунтованих засадах. Структура і розмір державного боргу мають прогнозуватися на часовому інтервалі в декілька років та навіть десятиріч з тим, щоб забезпечити збалансований бюджет, стабільне економічне зростання й потужну фінансову систему. За відсутності такої стратегії економічна криза буде посилюватися, а державний борг зростатиме, що в

свою чергу, буде впливати на зниження рівня фінансової безпеки. Проблеми державного боргу повинні стати окремим напрямом дослідження у сферах економічного аналізу, прогнозування, фінансового менеджменту, господарського права. До принципів моментів, на яких варто зосередити увагу під час вироблення стратегії боргового управління, потрібно віднести чітко визначену граничну межу частки зовнішнього та внутрішнього боргу та витрат на їхнє обслуговування в структурі державних витрат / подальше зниження вартості обслуговування державного боргу та подовження терміну запозичень, поєднання ринкових та інституціональних механізмів управління державним боргом, використання світового досвіду врегулювання боргу.

Завдання державної політики у сфері фінансової безпеки полягають у своєчасній оцінці та реагуванні на існуючі та потенційні загрози. Це потребує підготовки кваліфікованих та обізнаних із світовим досвідом і правилами фінансистів на всіх рівнях, починаючи від фірми й закінчуючи центральними державними органами. Однак головна роль належить державі, її грамотній фінансовій політиці. І доки в Україні не буде забезпечена політична стабільність, важко очікувати стабільного економічного зростання та підвищення життєвого рівня населення. А в цьому і реалізуються заходи держави, спрямовані на забезпечення належної фінансової безпеки країни.

Список використаних джерел

1. Барановський О.І. Фінансова безпека в Україні (методологія оцінки та механізми забезпечення): Автореф. дис. д-ра екон. наук: 08.04.01 / НАН України; Інститут економічного прогнозування. –К., 2000. –36с.
2. Геєць В., Кваснюк Б. та ін. Концепція економічної безпеки України / Ін-т екон. прогнозування НАН України, кер.проекту В. М. Геєць. – К.: Логос, 1999.– 56 с.
3. Єрмошенко М.М. Фінансова безпека держави: національні інтереси, реальні загрози, стратегія забезпечення. – К.: Київ.нац.торг.-екон. ун-т., 2001. – 309 с.
4. Загальний стан економічної безпеки України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://me.kmu.gov.ua>.
5. Концепція фінансової безпеки України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: // www.ufs.com.ua
6. Кульпінський С. Роль фінансової безпеки України в поглибленні інтеграційних стосунків з європейськими країнами [Текст] / С.Кульпінський // Фінансова консультація. – 2000. - №5. – С. 34-38.
7. Пастернак-Гаранушенко Г. А. Економічна безпека держави /Г. А. Пастернак-Гаранушенко / Під. ред. проф. Б. Кравченка. – К.: Ін-т державного управління і самоврядування при Кабінетові Міністрів України, 1994. – 140 с
8. Про затвердження Методики розрахунку рівня економічної безпеки України: наказ Міністерства економіки України від 02.03.2007 №60 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.nau.ua>.
9. Статистичні матеріали державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Доступний з <http://www.ukrstat.gov.ua>
10. Статистичні матеріали по стану державного боргу України [Електронний ресурс]. – Доступний з <http://www.minfin.kmu.gov.ua> – Міністерство фінансів України.
11. Сухоруков А.І., Ладюк О.Д. Фінансова безпека держави: Навчальний посібник. – К.: Центр учбової літератури, 2007 –192с.
12. Указ Президента України № 1070/2011 «Про Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг»[Електронний ресурс]. – Доступний з <http://www.dfp.gov.ua>.

Стаття надійшла до редакції 10.05.2012 р.